

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ریاضی ۳

فصل ۲

مَنَابِت

به قلم : استاد بهزاد ستاری

@BehzadSattariMath

@behzad_sattari_math

Website

www.BehzadSattari.ir

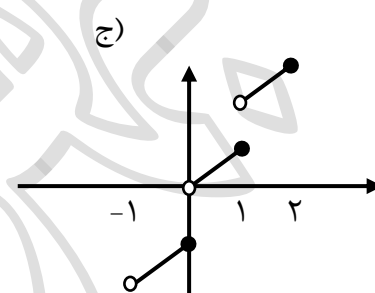
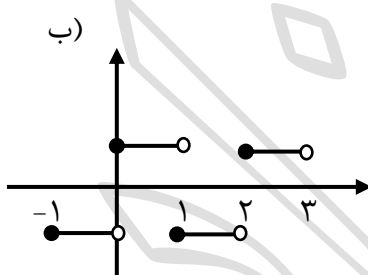
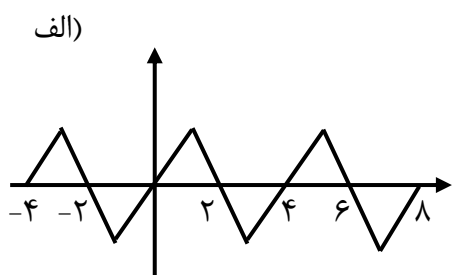
۰۹۳۳۰۵۰۷۱۱۹

درس اول: تناوب و تانژانت

تابع متناوب: تابع f را متناوب می نامیم هرگاه عدد حقیقی مثبتی مانند T موجود باشد به طوری که برای هر $x \in D_f$ داشته باشیم: $f(x \pm T) = f(x)$ و $x \pm T \in D_f$.

کوچکترین عدد مثبت T با این خاصیت را دوره تناوب f می نامند.

مثال: کدامیک از توابع زیر متناوب هستند؟ دوره تناوب آنها را بیابید.

توابع مثلثاتی: نسبت های مثلثاتی سینوس، کسینوس، تانژانت و کتانژانت در واقع توابعی می باشند که یک زاویه را به عنوان ورودی دریافت می کنند (برحسب رادیان یا درجه) و نسبت مثلثاتی آن زاویه را به عنوان خروجی تحویل می دهند. این نوع از توابع را توابع مثلثاتی می نامند.

ساده ترین توابع مثلثاتی عبارتند از: $y = \sin x$ ، $y = \cos x$ ، $y = \tan x$ و $y = \cot x$.

نکته ۱) توابع $f(x) = \sin x$ و $g(x) = \cos x$ توابعی متناوب با دوره تناوب $T = 2\pi$ هستند؛ زیرا با هر دور کامل روی دایره مثلثاتی مقادیر تابع دوباره تکرار می شوند.

۲) توابع $f(x) = \tan x$ و $g(x) = \cot x$ توابعی متناوب با دوره تناوب $T = \pi$ هستند.

۳) در حالت کلی دوره تناوب توابع $y = a \sin(bx + c) + d$ و $y = a \cos(bx + c) + d$ برابر است با $T = \frac{2\pi}{|b|}$. همچنین دوره تناوب توابع $y = a \tan(bx + c) + d$ و $y = a \cot(bx + c) + d$ برابر است با $T = \frac{\pi}{|b|}$.

مثال: دوره تناوب توابع زیر را بیابید.

الف) $y = 1 + 2 \sin 7x$

ب) $y = \sqrt{3} - \cos \frac{\pi}{4}x$

ج) $y = -\pi \sin \frac{1}{4}(x - 2)$

د) $y = -\pi + \sqrt{2} \tan 3x$

چند نکته در مورد دوره تناوب:

۱) اگر f یک تابع متناوب با دوره تناوب T باشد آنگاه تابع $y = af(bx + c) + d$ نیز متناوب با دوره تناوب $\frac{T}{|b|}$ است.

۲) دوره تناوب توابع $y = \sin^{2n-1}(bx)$ ، $y = \cos^{2n-1}(bx)$ و $y = A\sin(bx) + B\cos(bx)$ برابر است با $\frac{2\pi}{|b|}$

۳) دوره تناوب توابع $y = \sin^{2n}(bx)$ و $y = \cos^{2n}(bx)$ و $y = \tan^{2n}(bx)$ و $y = \cot^{2n}(bx)$ برابر است با $\frac{\pi}{|b|}$.

۴) دوره تناوب توابع $y = [bx] + [-bx]$ و $y = bx - [bx]$ برابر است با $\frac{1}{|b|}$.

۵) توابع مثلثاتی که کمان آنها خطی نیست، متناوب نیستند. مثلا توابع $y = \sin\sqrt{x}$ و $y = \tan\frac{1}{x}$ متناوب نیستند.

۶) توابع چندجمله‌ای، گویا و گنگ متناوب نیستند. مثلا توابع $y = x^2$ و $y = \frac{3}{x}$ و $y = \sqrt{x+1}$ متناوب نیستند.

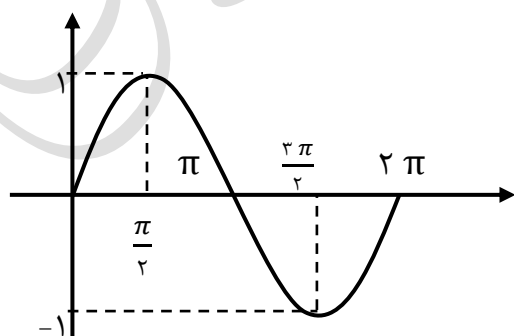
مثال: دوره تناوب توابع زیر را بیابید. $y = 3\sin^5(2x) - 1$ (الف)

ب) $y = |\cos(\pi x + 3)|$

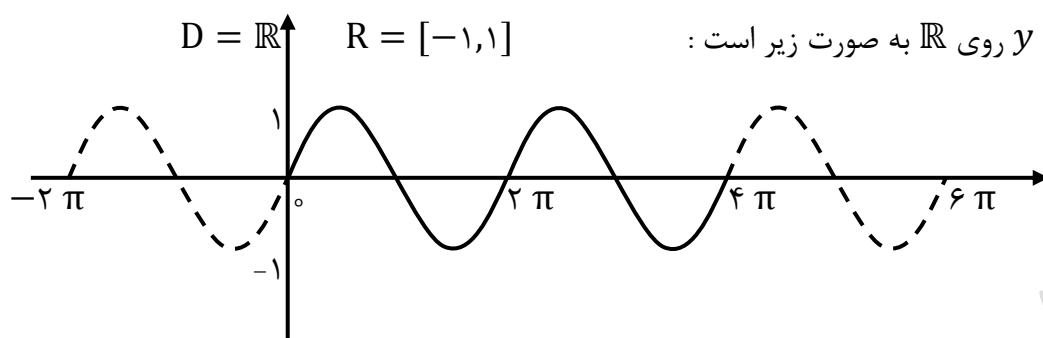
پ) $y = 3x - [3x]$

نمودار تابع $y = \sin x$: دامنه این تابع $\mathbb{R}$ و برد آن بازه $[-1, 1]$ می باشد و با توجه به اینکه این تابع، یک تابع متناوب با دوره تناوب 2π است، نمودار آن را در بازه $[0, 2\pi]$ رسم می کنیم:

x (برحسب رادیان)	0	$\frac{\pi}{6}$	$\frac{\pi}{2}$	$\frac{5\pi}{6}$	π	$\frac{7\pi}{6}$	$\frac{3\pi}{2}$	$\frac{11\pi}{6}$	2π
$y = \sin x$	0	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$	0	$-\frac{1}{2}$	-1	$-\frac{1}{2}$	0

نکته: در تابع $y = \sin x$ همواره x برحسب رادیان می باشد مگر آنکه صریحا گفته شود x برحسب درجه است.

نمودار تابع $y = \sin x$ روی $\mathbb{R}$ به صورت زیر است:

نکته

به کمک نمودار تابع $y = \sin x$ و دایره مثلثاتی مشخص کنید این تابع در چه نقاطی صفر، ۱ و -۱ است؟

مثال

در تابع $y = a \sin bx$ اگر $ab > 0$ باشد (a و b هم علامت)، نمودار ابتدا دارای ماکسیمم ($|a|$) و سپس دارای مینیمم ($-|a|$) است. اما اگر $ab < 0$ باشد (a و b مختلف‌العلامت)، نمودار ابتدا مینیمم دارد و سپس ماکسیمم دارد.

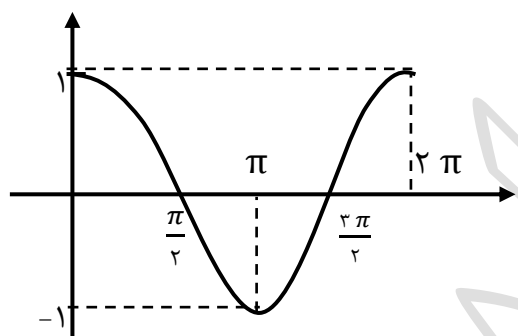
نکته

نمودار توابع $y = -\frac{1}{4} \sin(\frac{1}{4}x)$ و $y = -\sin(-2x)$ را رسم کنید.

مثال

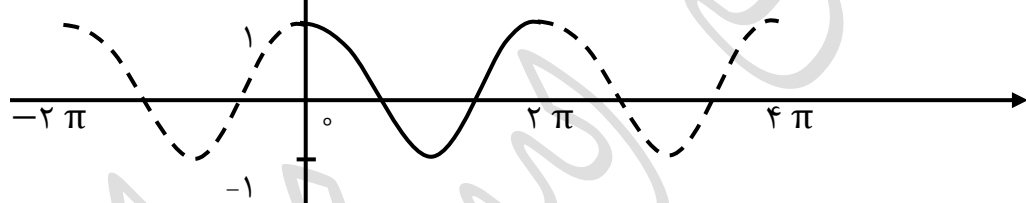
نمودار تابع $y = \cos x$: دامنه این تابع $\mathbb{R}$ و برد آن بازه $[-1, 1]$ می باشد و با توجه به اینکه این تابع، یک تابع متناوب با دوره تناوب 2π است، نمودار آن را در بازه $[0, 2\pi]$ رسم می کنیم:

x (برحسب رادیان)	0	$\frac{\pi}{3}$	$\frac{\pi}{2}$	$\frac{2\pi}{3}$	π	$\frac{4\pi}{3}$	$\frac{3\pi}{2}$	$\frac{5\pi}{3}$	2π
$y = \cos x$	1	$\frac{1}{2}$	0	$-\frac{1}{2}$	-1	$-\frac{1}{2}$	0	$\frac{1}{2}$	1

$D = \mathbb{R}$ $R = [-1, 1]$

نمودار تابع $y = \cos x$ روی $\mathbb{R}$ به صورت زیر است:

نمودار تابع $y = \sin x$ را موج سینوسی و نمودار تابع $y = \cos x$ را موج کسینوسی نیز می نامند.

به کمک نمودار تابع $y = \cos x$ و دایره مثلثاتی مشخص کنید این تابع در چه نقاطی صفر، ۱ و -۱ است؟

رابطه بین نمودارهای دو تابع $y = \sin x$ و $y = \cos x$: با توجه به اینکه $\sin\left(x + \frac{\pi}{2}\right) = \cos x$ بنابراین اگر

نمودار تابع $y = \sin x$ را به اندازه $\frac{\pi}{2}$ انتقال افقی بدهیم نمودار تابع $y = \cos x$ بدست می آید.

نکته

در توابع $y = a \sin(bx) + c$ و $y = a \cos(bx) + c$ ($a, b \neq 0$) داریم:

$$\max = |a| + c \quad ; \quad \min = -|a| + c \quad ; \quad T = \frac{2\pi}{|b|} \text{ دوره تناوب}$$

$$a = \frac{\max - \min}{2} \text{ دامنه موج} \quad ; \quad c = \frac{\max + \min}{2}$$

دوره تناوب و مقادیر ماکسیمم و مینیمم هر یک از توابع زیر را مشخص کنید.

مثال

الف) $y = 3 \sin(2x) - 2$

ب) $y = -\frac{1}{4} \cos(\pi x)$

ج) $y = \pi \sin(-x) + 1$

د) $y = 8 \cos\left(\frac{x}{3}\right)$

در هر مورد ضابطه تابعی مثلثاتی با دوره تناوب و مقادیر ماکسیمم و مینیمم داده شده را بنویسید.

مثال

الف) $T = \pi$; $\max = 3$; $\min = -3$

ب) $T = 3$; $\max = 9$; $\min = 3$

ج) $T = 4\pi$; $\max = -1$; $\min = -7$

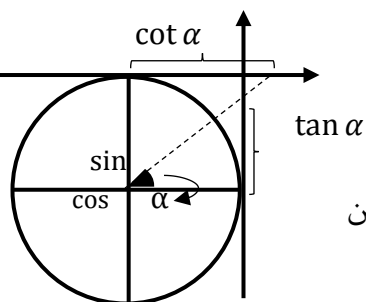
د) $T = \frac{\pi}{2}$; $\max = 1$; $\min = -1$

مثال (ص ۳۵ کتاب): ضابطه هریک از نمودارهای زیر را به صورت $y = a \sin(bx) + c$ یا $y = a \cos(bx) + c$

بنویسید.

بهزاد ستاری

محورهای تانژانت و کتانژانت: دو محور به نام های تانژانت (عمودی) و کتانژانت (افقی)

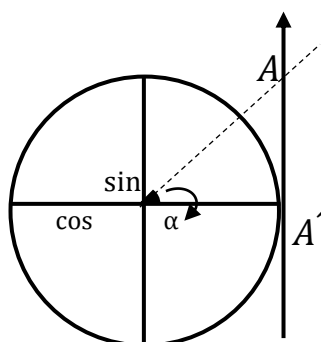
در نقاط $0, \frac{\pi}{4}$ بر دایره مثلثاتی مماس هستند که این نقاط مبدأ آنها می باشند. برای به دست آوردن تانژانت و کتانژانت یک زاویه کافی است ضلع انتهایی زاویه را امتداد دهیم تا این محورها را قطع کند.

مختصات محل تقاطع این دو محور نقطه $(1,1)$ است که در زاویه $\frac{\pi}{4}$ رخ می دهد.

در دایره مثلثاتی روبه رو، برای زاویه α ثابت کنید $AA' = \tan \alpha$.

(راهنمایی: از قضیه تالس استفاده کنید)

تست: باتوجه به شکل مقابل مقدار $\sin \alpha$ کدام است؟

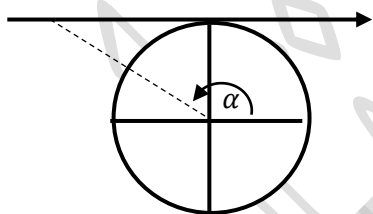
$-\sqrt{5}$

$\frac{\sqrt{5}}{5}$ (۱)

$\frac{\sqrt{6}}{6}$ (۲)

$\frac{-\sqrt{5}}{5}$ (۳)

$\frac{-\sqrt{6}}{6}$ (۴)

به کمک دایره مثلثاتی رفتار نسبت های مثلثاتی را به لحاظ صعودی یا نزولی بودن (افزایش یا کاهش) در چهار

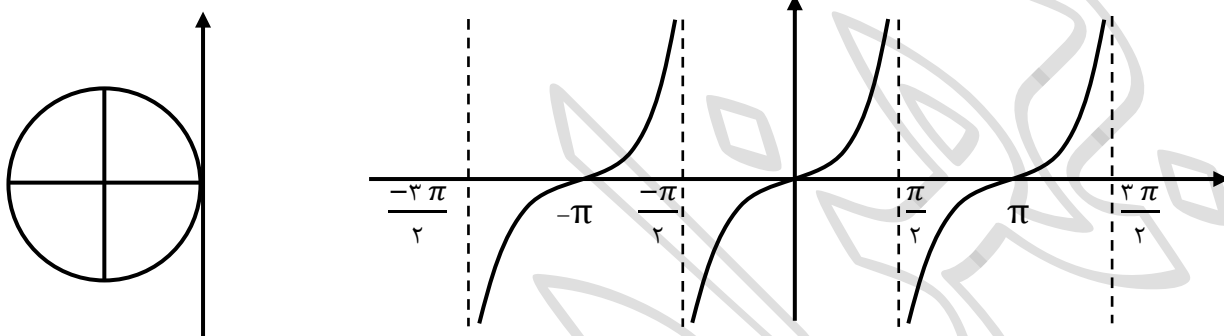

ناحیه بررسی کنید.

نمودار تابع $y = \tan x$: با توجه به محور تابع $y = \tan x$ در دایره مثلثاتی واضح است که این تابع در نقاط $\frac{\pi}{2}$ و $-\frac{\pi}{2}$ تعریف نشده است (در حالت کلی در $k\pi + \frac{\pi}{2}$). همچنین چون دوره تناوب تابع $y = \tan x$ برابر است با π بنابراین نمودار این تابع به صورت زیر خواهد بود:

x (بر حسب رادیان)	$-\frac{\pi}{3}$	$-\frac{\pi}{4}$	$-\frac{\pi}{6}$	0	$\frac{\pi}{6}$	$\frac{\pi}{4}$	$\frac{\pi}{3}$
$y = \tan x$	$-\sqrt{3}$	-1	$-\frac{\sqrt{3}}{3}$	0	$\frac{\sqrt{3}}{3}$	1	$\sqrt{3}$

مثال الف) دامنه و برد تابع $y = \tan x$ را مشخص کنید.

ب) یکنوایی تابع $y = \tan x$ را در کل دامنه و چهار ربع دایره مثلثاتی بررسی کنید و بازه تغییرات آن در هر ربع را بیابید.

تمرین های درس اول

بهبود استادی

درس دوم: معادلات مثلثاتی

نسبت های مثلثاتی زاویه 2α : اگر α زاویه ای دلخواه باشد، آنگاه داریم:

$$\begin{aligned} \text{الف) } \sin 2\alpha &= 2 \sin\alpha \cdot \cos\alpha & \text{ب) } \cos 2\alpha &= \begin{cases} \cos^2\alpha - \sin^2\alpha \\ 2\cos^2\alpha - 1 \\ 1 - 2\sin^2\alpha \end{cases} & \text{ج) } \tan 2\alpha &= \frac{2 \tan\alpha}{1 - \tan^2\alpha} \end{aligned}$$

به کمک فرمول های $\cos 2\alpha = 2\cos^2\alpha - 1$ و $\cos 2\alpha = 1 - 2\sin^2\alpha$ دو فرمول مهم و پرکاربرد زیر را خواهیم

$$1 + \cos 2\alpha = 2\cos^2\alpha \implies \cos^2\alpha = \frac{1 + \cos 2\alpha}{2} \quad \text{داشت:}$$

$$1 - \cos 2\alpha = 2\sin^2\alpha \implies \sin^2\alpha = \frac{1 - \cos 2\alpha}{2}$$

نسبت های مثلثاتی زوایای 15° و 22.5° را بیابید.

مثال فرض کنید $\cos \alpha = \frac{5}{13}$ و α زاویه ای تند باشد، حاصل عبارات زیر را به دست آورید.

الف) $\cos 2\alpha$

ب) $\sin 2\alpha$

تست: حاصل $\cos(285^\circ)$ کدام است؟

$\frac{\sqrt{2+\sqrt{2}}}{2}$ (۴)

$\frac{\sqrt{2-\sqrt{2}}}{2}$ (۳)

$\frac{\sqrt{2+\sqrt{3}}}{2}$ (۲)

$\frac{\sqrt{2-\sqrt{3}}}{2}$ (۱)

تست: حاصل عبارت $\sin(7/5^\circ)\sin(97/5^\circ)\cos(15^\circ)$ کدام است؟

$\frac{\sqrt{3}}{8}$ (۴)

$\frac{\sqrt{3}}{4}$ (۳)

$\frac{1}{8}$ (۲)

$\frac{1}{4}$ (۱)

نکته

به کمک نسبت های مثلثاتی α می توان ثابت کرد:

الف) $(\sin\alpha \pm \cos\alpha)^2 = 1 \pm \sin 2\alpha$

ج) $\cot\alpha - \tan\alpha = 2 \cot 2\alpha$

ب) $\tan\alpha + \cot\alpha = \frac{2}{\sin 2\alpha}$

ه) $\cos 2\alpha = \frac{1 - \tan^2 \alpha}{1 + \tan^2 \alpha}$

د) $\sin 2\alpha = \frac{2 \tan \alpha}{1 + \tan^2 \alpha}$

تست: حاصل عبارت $\tan 22/5^\circ + \cot 22/5^\circ$ کدام است؟

$\sqrt{2}$ (۴)

$2\sqrt{3}$ (۳)

$2\sqrt{2}$ (۲)

$\sqrt{3}$ (۱)

نکته

برای هر زاویه دلخواه مانند α داریم:

الف) $\sin\alpha \pm \cos\alpha = \sqrt{2} \sin(\alpha \pm \frac{\pi}{4})$

ب) $\cos\alpha \pm \sin\alpha = \sqrt{2} \cos(\alpha \mp \frac{\pi}{4})$

$\sqrt{2}$ (۴)

۱ (۳)

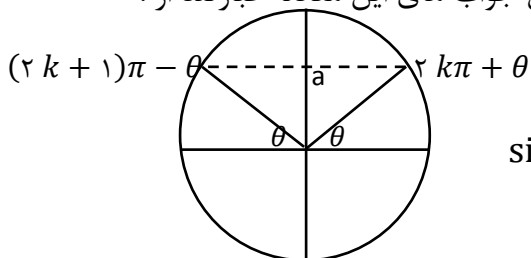
$\frac{-\sqrt{2}}{2}$ (۲)

تست: حاصل $\sin 10.5^\circ + \cos 10.5^\circ$ کدام است؟ (۱) $\frac{\sqrt{2}}{2}$

معادلات مثلثاتی

معمولا معادلات مثلثاتی را پس از ساده کردن می توان به یکی از شکل های $\sin x = a$, $\cos x = a$, $\tan x = a$ و یا $\cot x = a$ نوشت که دو حالت اول را بررسی می کنیم:

(۱) معادلات به فرم $\sin x = a$: شرط داشتن جواب برای این معادله این است که $-1 < a < 1$. در این حالت ابتدا زاویه θ را طوری مشخص می کنیم که $\sin x = a = \sin \theta$ و سپس جواب های این معادله عبارتند از:

$$\sin x = \sin \theta \implies \begin{cases} x = 2k\pi + \theta \\ x = (2k+1)\pi - \theta \end{cases} \quad (k \in \mathbb{Z})$$

الف) $2 \sin x - 1 = 0$

معادلات زیر را حل کنید.

ب) $4 \sin x + \sqrt{3} = 0$

پ) $\sin 2x = \sin 3x$

ت) $2 \sin x - \sqrt{3} = 0$

ت) $\sin x = -\frac{1}{2}$

ث) $2 \sin^3 x - \sqrt{2} = 0$

برای هر زاویه دلخواه مانند α داریم :

نکته

الف) $\sin 2\alpha = 2 \sin\alpha \cdot \cos\alpha$

ب) $\cos 2\alpha = \begin{cases} \cos^2\alpha - \sin^2\alpha \\ 2\cos^2\alpha - 1 \\ 1 - 2\sin^2\alpha \end{cases}$

ج) $\tan 2\alpha = \frac{2 \tan \alpha}{1 - \tan^2 \alpha}$

د) $\sin\alpha \pm \cos\alpha = \sqrt{2} \sin(\alpha \pm \frac{\pi}{4})$

ه) $\cos\alpha \pm \sin\alpha = \sqrt{2} \cos(\alpha \mp \frac{\pi}{4})$

الف) $\sin x \cos x = \frac{\sqrt{3}}{4}$

جوابهای معادلات زیر را در بازه $[0, 2\pi]$ به دست آورید.

مثال

ب) $\sin x + \cos x = 1$

حالت‌های خاص معادلات سینوسی:

$$1) \sin x = 0 \implies x = k\pi \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$2) \sin x = 1 \implies x = 2k\pi + \frac{\pi}{2} \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$3) \sin x = -1 \implies x = 2k\pi - \frac{\pi}{2} \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$\text{الف) } \sin^2 x = \sin x$$

معادلات زیر را حل کنید.

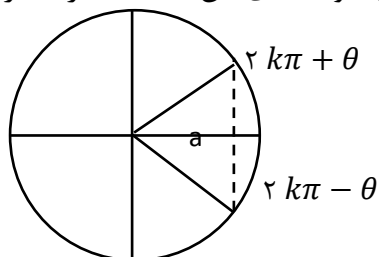

$$\text{ب) } \sin x - \cos^2 x = 0$$

مثال یک بازیکن هندبال توپ را با سرعت 16 m/s برای هم تیمی خود که در $12/8$ متری او قرار دارد پرتاب می کند. اگر رابطه بین سرعت توپ v ، مسافت افقی طی شده d و زاویه پرتاب به صورت $d = \frac{v^2 \sin 2\theta}{g}$ باشد، زاویه پرتاب توپ چقدر بوده است؟

۲) معادلات به فرم $\cos x = a$: شرط داشتن جواب برای این معادله این است که $-1 < a < 1$. در این حالت ابتدا زاویه θ را طوری مشخص می‌کنیم که $\cos x = a = \cos \theta$ و سپس جواب‌های این معادله عبارتند از:

$$\cos x = \cos \theta \implies x = 2k\pi \pm \theta \quad (k \in \mathbb{Z})$$

الف) $\cos x = \frac{1}{2}$

مثال: معادلات زیر را حل کنید.

ب) $6 \cos x - \sqrt{18} = 0$

پ) $\cos x = \cos 2x$

ت) $\cos x(2 \cos x - 9) = 5$

مثال: جوابهای معادله $2 \cos x + 1 = 0$ را در بازه $[-3\pi, \pi]$ به دست آورید.

حالت‌های خاص معادلات کسینوسی:

$$۱) \cos x = 0 \implies x = k\pi + \frac{\pi}{2} \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$۲) \cos x = 1 \implies x = 2k\pi \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$۳) \cos x = -1 \implies x = (2k + 1)\pi \quad ; (k \in \mathbb{Z})$$

$$\text{الف) } \cos 2x - \cos x + 1 = 0$$

معادلات زیر را حل کنید.

$$\text{ب) } \cos^3 x - \cos x = 0$$

$$\text{پ) } \sin^2 x + \cos x + 1 = 0$$

$$\text{ت) } \sin 2x - \sqrt{3} \cos x = 0$$

تمرین های درس دوم

بهبود استادی